

Egy beszélt nyelvi jellemző: a témáismétlő szerkezet csevegésszövegekben *

1. Bevezető gondolatok

Dolgozatomban a (mutató) névmásokhoz kapcsolódó témáismétlő szerkezeteket ismertetem. A témáismétlő névmásokkal a szakirodalomban több szempontból foglalkoztak, ám az egyes aspektusokat eddig nem összegezték. Elsőként bemutatom a vizsgált korpuszt (a szóbeliség-írásbeliség határán található csetszövegeket), majd a névmási rendszert tekintem át, ezek után pedig a témáismétlő szerkezetek különböző megközelítéseit foglalom össze. A grammatikai elméletet egybevetem a szöveganyaggal, és a gyűjtött példák alapján a témáismétlő szerkezetek funkcióját rendszerezem.

2. A korpusz

2.1. A kiválasztott csetszövegek

A téma vizsgálatához csevegésszövegeket választottam egy DirectConnection nevű, elsősorban csevegésre használt programból. A programban követhetem a beszélgetést anélkül is, hogy nekem a csevegésben aktívan részt kellett volna vennem, ezáltal elkerülhető volt a megfigyelői paradoxon. A szövegeket kimásoltam, így mintegy 21 300 szóból álló korpusz jött létre. A szöveganyagból a szövegszerkesztő program keresőjével kiemeltem a témáismétlő helyzetben szereplő mutató névmásokat, így – a kontextussal együtt – több mint hetven névmásból álló példagyűjtemény készült (a témáismétlő névmások az összes szó 0,34%-át teszik ki). Hasonló, korpuszalapú vizsgálat nem készült korábban a témáismétlő névmásokról.

A csevegőprogramban a diskurzus témája rendszerint a számítógép, a különböző szoftverek használata, informatikai problémák megoldása, de ritkábban előfordulnak személyes beszélgetések, sőt közéleti témák is. A beszélgetők rendszerint nem ismerik egymást személyesen, csak nicknévről (kitalált bejelentkező név, pl. [HUN]Einherjarblut vagy [HUN]Gaben86), bár előfordulnak valódi (face-to-face, azaz) személyes kapcsolatok is (ez a beszélgetéseken is érződik). Nem ritka a csevegők között a verbális agresszió megjelenése, az egyszerűbbtől, finomabbtól¹ egészen a durva sértésekig.²

A példákat változtatás, javítás nélkül, betűhűen közlöm.

2.2. Másodlagos (vagy virtuális) írásbeliség

Az internetes fórumokhoz hasonlító csevegés mint szövegfajta különösen alkalmas a vizsgálatra, hiszen médiuma szerint írásbeli. A szöveget azonban információtechnikai eszköz (vagyis a hálózatra kötött számítógép) segítségével hozzuk létre, ezért a csevegés nyelvi létmódja a másodlagos írásbeliség.

Balázs Géza (2005: 39) nyomán a másodlagos írásbeliség szűkebb értelmezését, vagyis az élő, beszélt nyelvhez közelítő írásbeliségként való meghatározását is elfogadom. A másodlagos írásbeliséghez tartozó számítógépes csevegés – bár közvetítő közege az írás – elsősorban a szóbeli

* Készült az OTKA támogatásával. (A pályázat száma T-46179.)

¹ Például: „<[HUN]Barbi> balika333, nem vagy egy egyszerű esen:)”; „<[HUN]slider_keny> fogom a fejem Gabat /O/; <[HUN]GaBaT> fogd csak; <[HUN]GaBaT> le ne essen :)”; <[HUN]!!-+=Pistu> a fogaid lehuzzak”

² Például: „<[HUN]gabkaa33> mi a francnak pöcsölni?; <[HUN]Escarioth> a seggem csokolgasd [HUN]-petike007 :DDD; <[HUN]Mr.Vain> Thomas??mivel rúgnád szét mire felemeled a acélbetkös bakancsos lábadat szétverem a fejedet!”

szövegek jellemzőit mutatja. Nem akusztikai, hanem vizuális, nem egészíti ki a testtartás, a mimika és gesztusok,³ de – akárcsak a szóbeliség – gyors gondolkodást, azonnali szövegezést (válaszadást) igényel, csapongóbb egy hagyományos írott szövegnél, lazábban szerkesztett, ösztönösebb, az írott normáktól jobban eltér. A diskurzus az írásbeliség keretei között a beszélt nyelv szabályaihoz közelít.

E szövegalkotási módot Balázs Géza (2005: 37) az új beszélt nyelviség terminussal jellemzi, amelynek legfőbb jegye az átmenetiség: „beszédközeli (szlenges) [...] írás- és közlésmód, az élő-beszédhez közelítő, de azzal nem azonos beszédsszintetizálás” (Balázs 2005: 40).

Az írott kommunikációba a társalgás könnyedségét, oldottságát kívánják becsempészni a hagyományt felbontó megoldások. Például a helyesírást tekintve a másodlagos írásbeliség jellemzői a szinte következetes kisbetűs mondatkezdés; az írásjelek hiánya vagy éppen a többszörös írásjelhasználat.

Nem csupán az írásbeli formai jellemzők, hanem a grammatikai szerkesztésmódok is a beszélt nyelviséghez közelítik ezeket a szövegeket. A partikulaként viselkedő mutató névmásokat Keszler Borbála (1983: 175) a kötetlen beszélgetések vizsgálata során a beszélt nyelv egyik jellemzőjeként azonosította, és „a töltelékszókhoz közel álló”-knak nevezte.

3. A névmások

3.1. A névmások meghatározása

A Magyar grammatika (Keszler 2000: 68–9) összefoglaló egyetemi tankönyv szerint a névmások szintaktikai szempontból önálló mondatrészszerpeket töltenek be, alaktani aspektusból todalékolhatók (ragozhatók, de ritkán járul hozzájuk képző), szemantikailag pedig indirekt denotatív jelentéssel (vö. Károly 1970: 71), vagyis az alapszófajokhoz képest részleges jelentéssel rendelkeznek. „A névmások nem közvetlenül utalnak a konkrét világra a jeltárgy megnevezésével, hanem általában, közvetett, indirekt módon a mindenkori kontextus vagy beszédhelyzet segítségével” (Laczkó 2003: 314; 2004: 470). „Míndez természetesen nem jelenti azt, hogy a névmásoknak nincsen állandó, általános jelentésük. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek a jelentések nem egyneműek, hanem névmásfajtánként más és más absztrakciós szintet képviselnek, s így a névmási alosztályokhoz más és más szövegtani és/vagy grammatikai, valamint logikai funkciók kapcsolódnak” (Laczkó 2004: 470).

3.2. A deixis és a koreferencia

A névmások jelentős szöveggrammatikai szerepet töltenek be; szövegtani képességük pragmatikai és referenciális jellegükből következik (vö. Tolcsvai Nagy 2001: 169–71). A névmások (vagy proformák) a szövegértelem mikroszintjének nyelvtani formái, az elemi egységek szöveg szintű kapcsolatában vesznek részt (Tolcsvai Nagy 2001: 169).

A referenciális kapcsolat a mikroszintű szövegtani formák két alapkategóriája, azaz a deixis, illetve a koreferencia révén hozható létre.

A funkcionális megközelítés szerint a deixis mint szövegtani művelet a szövegen kívüli világ egy entitásának reprezentációját vonja be a szövegvilágba (Tolcsvai Nagy 2001: 175), így kapcsolat jön létre a szövegen kívüli és a szövegvilág között. Más megfogalmazásban: a rámutatás a szöveg személy-, tér- és időviszonyait hozza egyszerű utalással kapcsolatba a beszédhelyzettel és a kontextussal (Tolcsvai Nagy 1999: 161). A rámutatást elsődlegesen a mutató és a személyes névmási

³ Erre írásban az emotikonok – korlátozottan – alkalmasak.

elemek hajtják végre. Tátrai Szilárd (2000: 228) szerint „a deiktikus nyelvi elemek közé soroljuk azokat a mutató és személyes névmásokat, határozószói névmásokat, határozószókat, valamint azokat a különböző lexikai és grammatikai lehetőségeket, amelyek segítségével közvetlenül utalni tudunk a nyelvhasználat kontextusára, illetve annak bizonyos összetevőire (vö. Lyons 1977/1989: 637, Levinson 1983/1992: 54–5, valamint Bencze 1993: 41, Tolcsvai Nagy 1999: 161–2)”.

A deiktikus referencia jelenthet egyrészt a szövegvilágon kívüli (exoforikus deixis), másrészt pedig a szövegvilágon belüli rámutatást (endoforikus deixis; szöveg- vagy diskurzusdeixis, vö. Levinson 1994: 856). (Az exoforikus és az endoforikus deixis további, részletes bemutatása: vö. Laczkó 2004).

A deixissel ellentétben a koreferencia szerkezetileg szimmetrikus szövegtani művelet, hiszen két tag kapcsolata által jön létre: a szövegben két nyelvi egység ugyanarra a szövegvilágbeli dologra vonatkozik (Tolcsvai Nagy 2001: 180). Visszautalás esetén az anaforára utal az antecedens, előreutalás esetén pedig a katafora jelzi előre a posztcedens elemet. Mindkét esetben, az antecedens, illetve a posztcedens jellemzően fogalmi jelentésű szó, az anafora, illetve a katafora pedig tipikusan névmási elem. Éppen ezért funkcionálisan a koreferencia aszimmetrikus viszonyt jelöl: „ugyanis az egyik tag (a forikus névmás) csak a másik (a fogalmi jelentésű szó) ismeretében érthető meg” (Laczkó 2005: 78, vö. Tolcsvai 2001: 200–1). A névmás jelentése a szövegtől válik teljessé: azt a koreferens nyelvi elemet, amelyre a névmás utal, a kontextus tartalmazza.

4. Az információstruktúra: téma-réma, topik-komment, topik-fókusz

A nyelvészetben régóta evidenciának számít, hogy különbséget kell tenni a közlésben az adott és az új információ között. Vitatott kérdés azonban, hogy e különbségtétel élesen szembenálló kategóriák dichotómiáját vagy pedig egy kontinuumot jelent-e (vö. Gyuris 2003 megfontolásai⁴). Az információstruktúrát a következő fogalompárosokkal szokás jellemezni: téma-réma, topik-komment, topik-fókusz, fókusz-preszuppozíció (vö. Vallduví 1990). A fogalmak definíciói – bár több esetben átfedés van köztük – nem teljesen egyeznek meg. Firbasnál (1964: 272) például a téma a mondat legkevésbé, a réma pedig a legtöbb információt hordozó része (Vallduví e meghatározást a topik-fókusz definíciókkal tartja analógnak). Ezzel szemben Halliday (1976) szerint a téma az, „amiről beszélnek”, és ami a mondatban elől áll. Ez utóbbi meghatározás alapján könnyebb a témát azonosítani, ám e definíció azt is implikálja, hogy minden mondatnak van témája (a kérdőszós, kiegészítendő kérdéseknek is, amelyekben ezáltal a kérdőszó lenne a téma). Daneš (1970/82) a téma-réma általi szövegbeli előrehaladást tematikus progresszióknak nevezte (vö. Tolcsvai Nagy 2001: 244).

A Mathesiusnál (1915) származtatott topik-komment meghatározások lényege: a topik az, amiről szól a megnyilatkozás, a komment pedig az, amit mondunk róla. A topikot rendszerint a mondatkezdő pozícióhoz is kötik (bár a topiknak nem feltétlenül kell a mondat élén realizálódnia, vö. erről részletesen: Vallduví 1990).

A prágai iskola topik-fókusz dichotómiája szerint a topik a régi, a fókusz pedig az új információ. Ez a megközelítés kognícióorientáltnak tekinthető, mivel az információ megismerését helyezi középpontba.

A fókusz-preszuppozíció elkülönítését pedig Halliday (1967) ismerteti: a fókusz a réma meghatározásának felel meg, vagyis a mondat leginkább informatív részét jelöli. A preszuppozíció (vagy háttér) pedig az az információ a diskurzusban, amely mind a beszélő, mind a hallgató számára már adott.

A fenti fejezetben a mondaton belüli információstruktúra kettős tagolását mutattam be, különböző felfogások szerint. Minden meghatározásban közös, hogy az egyik rész az új, ismeretlen

⁴ Gyuris (2003: 9–13) rendszerezését követem az információstruktúra különböző felfogásainak jellemzősekor.

információt hordozza (ezt rendszerint az intonáció is jelöli), a másik rész pedig a „régí”, adott információt fejezi ki, azt, amiről a mondatban szó van (vö. Gyuris 2003: 9–13).

Kiemelendő, hogy nem csupán a mondatok (megnyilatkozások) információstruktúráját jellemezhetjük a topik terminussal. A strukturális szintaxis (vö. É. Kiss 1983, 1992, 1998) a topikot olyan elemként írja le, amely sajátos szintaktikai pozícióban helyezkedik el, és jellegzetes szintaktikai, szemantikai és prozódiai jegyekkel bír.

5. A témaismétlő szerkezet

5.1. A szerkezet a (nyelvészeti) szakirodalomban

A témaismétlő szerkezettel a nyelvtörténeti, a hagyományos grammatikai, a funkcionális grammatikai, a generatív grammatikai és a strukturalista megközelítésmódú grammatikák is foglalkoznak – természetesen más-más aspektusból. A következőkben ezeket a megállapításokat ismertetem, illetve megkeresem a különböző megközelítések közös pontjait.

E nyelvi konstrukció elnevezése korántsem egységes: nyelvészeti irányzattól függően előfordul a témaismétlő névmás, témaismétlő (névmásos) szerkezet, topikismétléses szerkezet, relatív állítás, kontrasztív topik megnevezés. A dolgozat egészében az irányzatban használatos kifejezések szerepelnek – ám a különböző felfogások bemutatásánál az irányzatban használatos kifejezések szerepelnek.

A szerkezet egyik legtöbbször idézett definíciója Szalamin Edittől származik: „a mondat elején topik szerepet betöltő mondatrész, igei bővítmény áll, amelyet (vele egyeztetett alakban) kiemelő szerepű mutató névmás követ, többnyire hangsúly és beszédzúnet nélkül” (Szalamin 1988: 91–2).⁵

5.1.1. Diakrón szempontból: a témaismétlő névmás a régiségben

B. Gergely Piroska (1997: 65, 72–4) az Erdélyi magyar szótörténeti tár használhatóságát vizsgálta a beszélt nyelv történeti elemzésében, és megállapította, hogy a témaismétlő szerkezetek több változata is megtalálható a szótörténeti tárban (SzT.: az *a*, *az*, *e*, *ez* mn-ok és az *aztán* címszók alatt), ám a mai állapottal összehasonlítva más típusok tűnnek hangsúlyosabbnak a nyelv korábbi történetében.

A kontrasztot kifejező témakiemelésre kevés példa került elő: például: „1766: »Székely Jánost Domokos Ferentz... kezeb(en) levő Fialat Faval Föbe akara ütni nálam léven ekkor... Lovász Mihály, *a'* kapá meg a botott hogy Föbe nem ütötte« [Szilágyceh; *a* mn al.]” (B. Gergely 1997: 72). A kontrasztjelölésnél többször fordul elő az azonosítást kifejező mondatokban: például: „1756: »*a'* mely Hidat... ő Nga tsináltatott, *aztat* minél hamarább őszve vagdaltattná« [Koronka MT; *az* mn II. al.]” (uo.).

„A leggyakoribbnak mutatkoznak a régiségben, s talán e szerkezet típus fejlődési kiindulópontjának is tekinthetők az olyan mondatok, amelyekben a téma és a kommentár a közbeékelődések (mellékmondatok, értelmezők) miatt egymástól távolabb kerül, így a névmás a téma és kommentár közötti kapcsolatot szilárdítja, mintegy vezérli a megértést” (B. Gergely 1997: 72–3). Például: „1606: »azok a zemeljök kiket kj hagjot Daniel Peter uram *azok* nem attak kezest« [Vargyas U]. 1754: »ā Deszkát... *a'* meljeből műk dolgoztunk, *azakat* külön tétette« [Gernyeszeg MT]. 1817: »Szilágyi Ádám... a házi Mobilíait mi édes annyárol maradott *azokat* adogattya el és él« [M. igen AF; Benkó Sámuel lev.]” (B. Gergely 1997: 73).

A ma is ritka fordított témaismétlő szerkezetre igen korai, 16. századi adatot talált B. Gergely (1997: 73): „1592: »*Azt* penigh en az *levelet* feierwari josa kezebe attom« [Kv]”.

⁵ A vizsgált korpuszon, annak írásbeli volta miatt, a beszédzúnetet és az intonációt nem tudom vizsgálni (a kérdésről részletesen: Kádár 2002, Károly 1958, Tompa 1964).

A történeti anyagban a mutató névmáson kívül a témakiemelés fő eszközének a partikulá-szerűen használt *azután ~ aztán/osztán* mutatkozik.⁶ H. Tóth Tibor a Halotti beszéd *isa* szavát vizsgálva úgy találta, hogy az *isa* egyes nyelvjárási területeken nyomatékosító szerepű, és „elsősorban megerősítő válaszadáskor, témaismétlő szavak kísérőelemeként fordul elő”⁷ (H. Tóth 2004: 130).

5.1.2. A témaismétlő névmás mint funkcióatlan hezitációsjele

A nyelvújító szakirodalomban már a 20. század eleje óta vita tárgya a témaismétlő szerkezet (vö. Kádár 2002). Rendszerint elítélő véleményt alkotnak e formákról, mivel állításuk szerint e névmás funkcióatlan. Horváth János egyenesen idegen mintára létrehozott, magyartalan szerkezeteknek tartja ezeket (Horváth 1911: 70). Akárcsak Horváth, Tompa József (1964: 359–63) is töltelékszóknak, hezitációsjeleknak tekinti ezeket a névmásokat. Tompa a szerkezet stílusát választékos stílusba nem illő, a köznyelv alatti stílusrétegbe sorolja, megjegyezve azt, hogy e fogalmazásmód a beszélt nyelv jellemzője lehet. Nagy J. Béla „elsősorban ritmikai indokoltságúnak tartja a használatukat (Nagy J. 1965: 352–4)” (Kádár 2002).

Kádár Edit⁸ szerint, aki a témakörrel 2002-ben alaposan foglalkozott, és tanulmányában a Szalamin Edit-féle definíciót is pontosította (Kádár 2002), a nyelvhelyességi norma szempontjából ez közel sem annyira tematizált és stigmatizált probléma, mint például az *amely/ami* megkülönböztetés. Kádár szinte bizonyosra veszi, hogy az informális írott szövegek (csevegés, internetes fórumok) esetében a nyelvújítás nem szólhat(na) bele a témaismétlő névmás használatába, a nyelvhelyességi norma tiltó hatása minden bizonnyal még implicit módon sem érvényesül ebben a szövegtípusban. Az, hogy ezek a szövegek a beszélt nyelvűséghez közel állnak, szintaxisukban is tetten érhető – ezzel magyarázható, hogy a témaismétlő névmások viszonylag nagy számban megjelentek a korpuszban.

5.1.3. A témaismétlő névmás mint a relatív állítások része

Kádár Edit (2002) a topik, komment és fókusz fogalmaira alapozó elemzési modell (vö. É. Kiss 1983) alapján a topik egy sajátos megjelenési formájával foglalkozott; azzal az elsősorban beszélt nyelvi szerkezetípussal, amelyben a topik jelöltségét egy (témaismétlő) mutató vagy határozószói névmási tag mutatja. Az ilyen szerkezeteket tartalmazó szövegmondatokat relatív állításokként vizsgálja, amelyek sajátos feltételrendszer által jönnek létre.

5.1.4. A témaismétlő névmás mint a kontrasztív topik jelölője

Gyuris Beáta a 2003-ban elkészült disszertációjában a témaismétlő szerkezetet a kontrasztív topik jelölőjeként vizsgálta, vagyis olyan egység jeleként, amely a mondat perifériáján helyezkedik el, emelkedő intonációval ejtjük, jelentős beszédszünet követi, funkciója pedig a szemantikai kontraszt jelölése. Gyuris cáfolja, hogy a kontrasztív topik a mondat második fókusza lenne, illetve a topik egy alfajtája lenne. Ehelyett amellet érvel, hogy a kontrasztív topikot (vagyis a témaismétlő névmással kiemelt topikot) tartalmazó mondatok sajátos szintaktikai és prozódiai tulajdonságokkal rendelkező szerkezetnek tekintendők.

5.1.5. A témaismétlő névmás mint nem tipikus anaforikus viszony része

Laczkó Krisztina (2003: 321, 2005: 83) a nem tipikus anaforikus viszonyok közé sorolja a témaismétlő névmásos szerkezeteket, mivel az anaforikus névmás és az antecedense ugyanabban a tagmondatban található, egymással esetben és számban egyeztetve vannak. A névmás a témaismétlő szerkezetben nem azonosít, diskurzupartikulá-szerű szerepe van. A témaismétlő szerkeze-

⁶ Ezzel jelen dolgozatban nem foglalkozom részletesebben, csupán a névmási témakiemeléssel.

⁷ Példa H. Tóth Tibortól (2004): – *Esik az eső?* – *Az isa!*

⁸ Kádár Edit közlése, e-mailes megkeresésemre (2007. december).

tek a diskurzusdeixis egy sajátos eseteként értelmezhető, amelyekben a „névmás szerepe mind-össze egyfajta nyomósítás” (Laczkó 2001: 105; pl. *A sakk az egy jó játék*).

Laczkó bebizonyítja, „hogya a funkcionális hasonlóság ellenére a témaismétlő névmások formailag nem sorolhatók a partikulák közé. A partikula ugyanis olyan viszonyzó, amely egyrészt nem toldalékolható, más szavakkal nem alkot sem morfológiai, sem szintaktikai kapcsolatot, és nem lehet mondatrész (vö. Kugler 2000: 275). A témaismétlő névmás azonban ezeknek a kritériumoknak nem tesz eleget az antecedenssel való kötelező szám- és esetbeli egyeztetés miatt” (2003: 322, 2005: 83).

Laczkó Krisztina 2001-es dolgozatában azt állítja, hogy a témaismétlő szerkezetek felfoghatók sajátos értelmezős szerkezeteknek is, ám a 2003-as és a 2005-ös munkájában már Károly Sándorra (1958: 32, 68) hivatkozva hozzátézi, hogy „ezek csak formailag értelmezősek, valójában nem tekinthetők annak” (Laczkó 2003: 322 és 2005: 83). Károly Sándor szerint ez a szerkezet a mondatok előkészítő részét emeli ki, emellett kialakulásának oka pragmatikai jellegű: ritmikai és hezitációs szerepű a névmás.

5.1.6. A témaismétlő szerkezet és az előrevetett propozitum

A témaismétlő szerkezethez hasonlít, bár nem teljesen egyezik meg vele a Magyar grammatikában (2000: 468) előrevetett propozitumnak nevezett, az anafórához hasonló jelenségkör. Például: „*Búza, rozs, kukorica, krumpli, répa, disznó, liba, tyúk, apró szemű sárgabarack, vörösszilva – ezt adhatják a künhalmiak...* (Nagy L.)” (Keszler 2000: 468).

5.1.7. A szakirodalmi állítások közös pontja

A vonatkozó szakirodalom viszonylag részletes összefoglalásával célom az volt, hogy megmutassam, a különféle nyelvészeti irányzatok eltérően mutatják be, sőt ítélik meg a témaismétlő szerkezeteket. Egy pontban azonban minden felfogás egyezik: a témaismétlő szerkezeteket a beszélt nyelv sajátosságaként jellemzik.

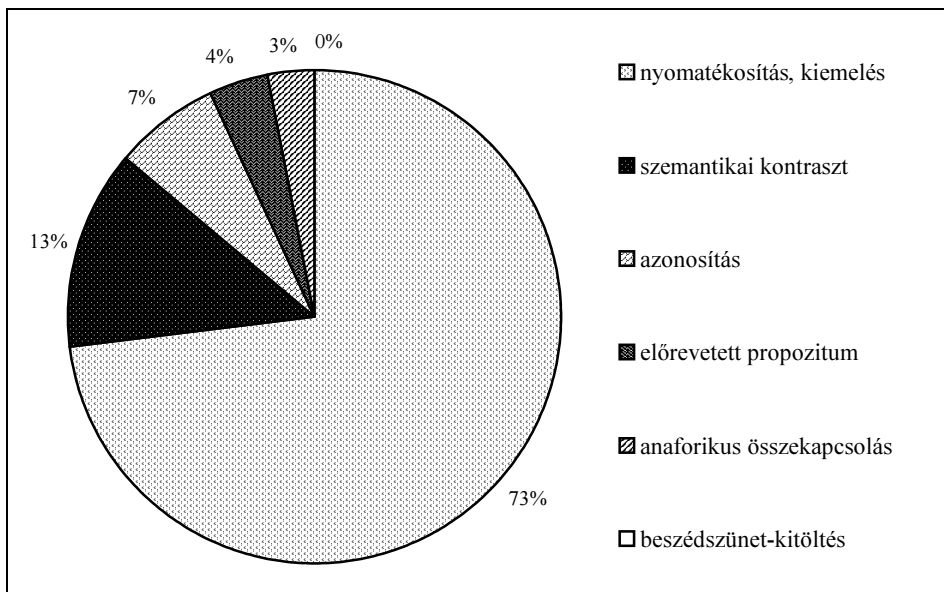
5.2. A szerkezet funkciója

A grammatikai elméletet egybevettem a szöveganyaggal, ez alapján rendszerezem a témaismétlő szerkezetek funkcióit. A szakirodalomban a témaismétlő szerkezeteknek különféle használati módjaira találhatunk utalást, ám részletes, rendszerezett összefoglalás, illetve statisztikai adatolás eddig még nem készült arról, milyen szerepe van a nyelvben a témaismétlő névmásoknak.

Szalamin Edit a topikismétlő mutató névmást elsődlegesen a beszélt nyelvi redundancia eseteként mutatja be, ám ezen felül számos funkcióját szemlélteti (Szalamin 1988: 92). Laczkó Krisztina a holista funkcionális nyelvészet egyik alap gondolatát, a skálaszerűséget alkalmazza a témaismétlő szerkezetek funkcióinak jellemzésekor Szalamin Editet idézve: „A nyomatékos topik tartománya természetesen nem homogén, fokozatokat lehet megkülönböztetni a kontraszt markáns kifejezésétől kezdve a szünetkítő funkcióig” (Laczkó 2003: 321, 2005: 83).

E szövegbeli szerepek a következők: kiemelés, szemantikai kontraszt, azonosítás, előrevetett propozitum, anafórikus összekapcsolás. A felsorolás egyben a funkciók előfordulási gyakoriságát is jelenti. Az emfátikus használatú, beszéd-szünet-kítő témaismétlő szerkezetre (MMNyR. I: 244) – a korpusz írásos jellege miatt – nem találtam példát.

A témaismétlő névmás – a szakirodalomban is dokumentált (Szalamin 1988; Laczkó 2003: 321 és 2005: 83) – elsődleges szerepe a nyomatékosítás. A mai beszélt szövegekben a közlő szándéka szerinti kiemelés fő eszközei: az ige kiemelésére a *ráérni ráérek* típusú igeneves töismétléses szerkezetek (vö. Nádas 2007); a főnévi elemek hangsúlyozására a témaismétlő névmásokkal alkotott szerkezetek, illetve bizonyos partikulafunkcióban használt szavak (többek közt az *aztán*) szolgálnak (vö. B. Gergely Piroska 1997: 72–4).

1. diagram. A témaismétlő névmások funkciói csetszövegekben

A szakirodalom egybehangzó állításában, miszerint a témaismétlő szerkezet legfőbb funkciója a megelőző főnévi értelmű szó/szókapcsolat kiemelése a közlő szándéka szerint, a korpuszom is megerősített. A vizsgált csetszövegekben előforduló témaismétlő névmások háromnegyede a nyomatékosítást szolgálja (l. 1. diagram). A partikulaszerű névmás a topikot a nyomatékos topik tartományába sorolja (Szalamin 1988: 95):

<[HUN]Gyöngyi> *Az ogm⁹ az milyen formátum? Nemvagyok szellemifogyi, csak kezdő*
 <[HUN]gomeZZZ> *a TTH¹⁰ az hogy muxik pontosan?*
 <[HUN]barkoba> *feltöltési sebesség az melyik?*

Kádár Edit ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a topikismétlő névmás a beszélt nyelvi redundancia egyik sajátos esetének tekinthető: „funkciója nem más, mint explicitté tenni egy, a hangsúly- és intonációs séma által amúgy is kijelölt topik nyomatékos voltát” (Kádár 2002: 310). A névmás redundáns használata ebben az esetben nem a fölöslegességet jelenti,¹¹ mivel a névmás hiánya vagy jelenléte – Kádár bizonyítékai szerint – befolyásolja a mondat jelentését.

A gyakorta számítógépes szakkifejezéseket, rövidítéseket, informatikai tulajdonneveket (program- és játékeveket) tartalmazó korpuszom esetében megfigyelhető, hogy elsősorban e szokatlanok, kevésbé ismertnek tűnő névszók mögé kerül a nyomatékosító szerepű témaismétlő névmás.

<[HUN]Foom®> *strong dc az jó*
 <[HUN][ADSL]Tyrael> *ndc az egy 306os verzioju magyarított zdc*

⁹ Fájlfórmátum.

¹⁰ Speciális számítógépes kódrendszer, különböző (esetleg azonos nevű, de eltérő tartalmú) fájlok megkülönböztetésére.

¹¹ Az „egyes szövegmondatoknak a relatív állításként való értelmezése nem függ a névmás kitételétől” (Kádár 2002: 310).

<[HUN]gidacska> strong **az** többszálasd
 <[HUN]128kb> rol 325i **AZ** VIRUS

A szövegtáramban ily módon kiemelt, nyomatékositott elemek továbbá a számok:

<[HUN]Ateec> 7 **az** neked gyorssss???
 <[HUN]-prot-> 256 **az** kicsit kevés lesz

A (témaismétlő) mutató névmások kommunikációs szerepe a nyomatékositáson kívül a mondatban egymástól távol került topik és komment összehangolása, valódi anaforaként visszautalás a topikra (Laczkó 2003: 321 és 2005: 83). E szerepben mintegy 2,86%-nyi névmás található a korpuszban. Ezt a funkciót gyakorta a témaismétlő névmásos szerkezettel rokon fókuszismétlő névmások körébe sorolják. A fókuszismétlő névmás lényeges szövegkohéziós szerepet tölt be a közbeékeléses összetett mondatban a fókusz pronominalizációjával (ebben az esetben a téma és a névmás nem áll egymás mellett, vagyis a szomszédsági megkötés nem érvényesül):

<[HUN]Suwayyah> nem tudja valaki, hogy az Aliens – Special Edition¹² (ez ugyebár a második rész) **az** mitől special edition? :))

A témaismétlő szerkezet a szemantikai kontraszt kifejezésére is alkalmas. A vizsgált szerkezetek több mint egytizede erre szolgál. A névmással ellenpontozó megoldásoknál jellemzően két jelenséget állítanak szembe egymással, mégpedig némely esetben olyan sajátos módon, hogy mindkét névszói elem után áll egy-egy névmás:

<[HUN]ZzZeno> www.atw.hu **az** van. de ftp.atw.hu **az** nincs . hol a hiba ?
 <[HUN]Csiribiri> az oraszám **az** megvan de viszont az oradij **az** karcsi :sss

Az azonosító mondatokban a névmás ritmikai indokoltságú lehet. A mondat alánya és állítmánya ugyanaz a lexikai elem, a névmás jellemzően a mondat alánya után és az állítmánya előtt áll. Ez a szerkesztési mód a szövegegyenlő 7%-ában fordul elő:

<[HUN]AngelinaJoli> Bocs, de a tény **az** tény
 <[HUN][-=DÉSERTED=-]Brainstorming> hiába földi **az** földi :D
 <[HUN]WIKTOR> a szály¹³ **az** szabály :) nem tudsz mit csinálni..megmondta Polyák anyja..

6. Összegzés és kitekintés

A csevegés mint szövegfajta mind az írásbeliség, mind a szóbeliség jegyeivel rendelkezik. A csetkommunikáció a „kötetlen hangvétel, [...] a beszélt nyelvi fordulatok, a társalgási nyelvre jellemző szóhasználat miatt funkcionálisan a szóbeliséghez áll közelebb, ugyanakkor az írás segítségével valósul meg” (Érsök 2007: 5). A beszéd-írás dichotómiát Koch és Oesterreicher (1985, 1997) azzal kívánják feloldani, hogy elválasztják egymástól a koncepcionális és a mediális írás-, illetve szóbeliséget. E felosztás szerint a csevegés kommunikációs forma mediálisan írásbeli, koncepcionálisan pedig szóbeli (vö. Érsök 2007: 19–22). A diskurzus az írásbeliség keretei között a beszélt nyelv szabályaihoz közelít, szinte a spontán beszéd írásos formáját jelenti (Bódi 2004: 45).

¹² Filmcím.

¹³ Az adatközlő elgépélése: „szabály”.

E hipotézis (legalábbis részleges) bizonyítására vizsgáltam a témaismétlő szerkezeteket. Célom az összegyűjtött internetes korpusz statisztikai adatolása és a témaismétlő szerkezet funkcióinak összefoglalása mellett az volt, hogy bizonyosságot találjak arra, miszerint e tipikusan beszélt nyelvi jellemző írott közegben, mégpedig a másodlagos írásbeliségben is előfordul.

A másodlagos írásbeliség grammatikai jellemzői a szóbeliségre hasonlítanak. Éppen ennek alátámasztására szükséges a továbbiakban a névmások megjelenési gyakoriságát élőnyelvi, szóbeli szövegekben is megvizsgálni.

Mivel ez a típusú szerkezet nem szerepel a helyesírási normát meghatározó akadémiai helyesíráásban, vagyis nem kodifikált az írásmódja, ezért érvényesülhet az intonációs, szünetjelölő írásjelhasználat. További vizsgálatot érdemel tehát a szerkezet írásjelezési kérdése is.

SZAKIRODALOM

- B. Gergely Piroska 1997. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár használhatósága a beszélt nyelv történeti vizsgálatában. *Magyar Nyelvjárások* XXXIX: 65–74.
- Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. In: Balázs Géza–Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok*. Gondolat–Infonia, Budapest, 25–57.
- Bencze Lóránt 1992. Deixis és referencia. In: Kozocsa Sándor Géza (szerk.): *Emlékkönyv Fábrián Pál hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest, 41–9.
- Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin 1983. A magyar mondat szerkezet generatív leírása. *NyTudÉrt.* 116. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin 1985. Az anaforikus névmások értelmezéséről. *ÁnyT.* 16: 155–87.
- É. Kiss Katalin 1992. *Az egyszerű mondat szerkezete*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 79–178.
- É. Kiss Katalin 1998. *Mondattan*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Budapest, 17–184.
- Érsök Nikoletta Ágnes 2007. *Az internetes kommunikáció műfajai (különös tekintettel az interaktív magánéleti műfajokra)*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Gyuris Beáta 2003. *The Semantics of Contrastive Topics in Hungarian*. Doktori disszertáció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- H. Tóth Tibor 2004. *Újabb adatok a Halotti beszéd isa szavához*. In: Ladányi Mária–Dér Csilla–Hattyar Helga (szerk.): „...még onnét is eljutni túlra...” Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 129–33.
- Horváth János 1911. A Nyugat magyartalanságairól. *Magyar Nyelv* 7: 61–74.
- J. Soltész Katalin 1976. Mikor őket, mikor azokat? *Magyar Nyelvőr* 100: 257–62.
- Kádár Edit 2002. A relatív állítások és az ún. témaismétlő névmások. In: Andor József–Benkes Zsuzsa–Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Károly Sándor 1958. Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban. *NyTudÉrt.* 16. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keszler Borbála 1983. Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata. In: Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 164–202.
- Keszler Borbála 2000. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 67–76.
- Keszler Borbála 2000. Az egyszerű és az összetett mondat határsávja. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 461–71.
- Keszler Borbála 2004. *Írásjelhasználat szabályai, problémái és története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Koch, Peter–Oesterreicher, Wulf 1985. Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte. *Romanistisches Jahrbuch* 36/85: 15–43.

- Koch, Peter–Oesterreicher, Wulf 1997. Schriftlichkeit und Sprache. In: H. Günther–O. Ludwig (Hrsg.): *Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung*. I. Halbband, Berlin, 587–604.
- Kugler Nóra–Laczkó Krisztina 2000. A névmások. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 152–75.
- Kugler Nóra 1998. A mondatzóok. *Magyar Nyelvőr* 122: 337–47.
- Kugler Nóra 2000. A partikula. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 275–81.
- Laczkó Krisztina 1998. A névmási helyettesítésről. In: Hajdú Mihály–Keszler Borbála (szerk.): *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Budapest, 120–6.
- Laczkó Krisztina 2000. A névmási referenciáról. *MNjy*. XXXVIII: 277–82.
- Laczkó Krisztina 2001. Névmás és referencia. *Magyar Nyelvőr* 125: 103–7.
- Laczkó Krisztina 2002. Névmás és helyettesítés. *Magyar Nyelvőr* 126: 470–81.
- Laczkó Krisztina 2003. A mutató névmások funkcionális vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 127: 314–25.
- Laczkó Krisztina 2004. A névmási rendszer funkcionális keretben I. *Magyar Nyelvőr* 128: 469–79.
- Laczkó Krisztina 2005. A névmási rendszer funkcionális keretben II. *Magyar Nyelvőr* 129: 78–88.
- Levinson, Stephen C. 1994. Discourse Deixis. In: Asher R. E. (ed.): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Pergamon, 846.
- Levinson, Stephen C. 1983/1992. *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–Port Chester–Melbourne–Sidney.
- Nádas Timea 2007. Tekintettel egy határozóra – élőnyelvi szempontból. *Magyar Nyelvőr* 131: 107–17.
- Nagy J. Béla 1963. Kettő meg kettő az négy. – Kettő meg kettő négy. *Magyar Nyelvőr* 87: 384–6.
- Nagy J. Béla 1965. Nem igaz, hogy az az, az csak gaz. *Magyar Nyelv* 61: 352–4.
- Szalamín Edit 1988. Az ún. témaismétlődő névmások kérdéséhez. In: Kontra Miklós (szerk.): *Beszélt nyelvi tanulmányok. Linguistica, Ser. A, Studia et Dissertationes I*. Budapest, 91–101.
- Tátrai Szilárd 2000. Az elbeszélő „én” nyelvi jelöltsége. Kísérlet a perszonális narráció szövegtani megközelítésére. *Magyar Nyelvőr* 124: 226–38.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1999. Térjelölés a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 95: 154–65.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tompá József 1964. Az az néha fölösleges. *Magyar Nyelv* 60: 359–63.
- Tompá József 1976. Mutató névmásaink némely bökkenőjéről. In: *Anyanyelvi olvasókönyv*. Gondolat Kiadó, Budapest, 159–73.
- Tompá József (szerk.) 1969–1970. *A mai magyar nyelv rendszere I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vallduví, Enric 1990. *The Informational Component*. Doctoral dissertation, University of Pennsylvania, Philadelphia.

Veszelszki Ágnes

SUMMARY

Veszelszki, Ágnes

Resumptive structures: a spoken-language feature in chatroom texts

This paper describes resumptive structures involving (demonstrative) pronouns. Its novelty is that it summarises the highly divergent literature on resumptive pronouns (in terms of historical linguistics, traditional grammar, functional grammar, generative grammar and structuralist approaches). However, the paper is not merely theoretical or recapitulatory: it also includes a corpus-based study involving chatroom texts, a genre occupying the border area between spoken and written language use. This is the first time resumptive pronouns are investigated in a corpus-based manner. Such pronouns make up 0.34% of our text material consisting of more than 21,000 words. The paper is concluded by a discussion of the various functions of resumptive pronouns as occurring in this corpus. Both the previous literature reviewed here and our own analyses have confirmed the assumption that the use of resumptive pronouns is primarily a feature of spoken language.